

ВИЗАНТИЈСКО-СЛОВЕНСКА ЧТЕНИЈА II

ВИЗАНТИЈСКО-СЛОВЕНСКА ЧТЕНИЈА II

ПРОГРАМСКИ ОДБОР

Др Александар Наумов (Венеција)
Др Ангелики Деликари (Солун)
Др Изабела Лис Вјелгош (Познањ)
Др Георгиос Нектариос Лоис (Патра)
Др Димитар Пеев (Берлин)
Др Валентина Гулевска (Битољ)
Др Бранко Горгиев (Ниш)
Др Ивица Живковић (Ниш)
Др Кристина Митић (Ниш), секретар
Др Драгиша Бојовић (Ниш), председник

ВИЗАНТИЈСКО-СЛОВЕНСКА ЧТЕНИЈА II

Зборник радова са Међународне научне конференције,
одржане 24. новембра 2018. године на Универзитету у Нишу

Уредници:
Драгиша Бојовић
Кристина Митић

Центар за византијско-словенске студије Универзитета у Нишу
Међународни центар за православне студије, Ниш
Центар за црквене студије, Ниш

2019.

САДРЖАЈ

Кристина Митић <i>Време садашње</i>	9
Dimitar Piev <i>Plutarch and St. Basil on the use and value of poetry: philosophical and theological approaches</i>	11
Димитар Илиев <i>Плутарх и Св. Василиј за грчката литература: философски и богословски аспекти</i>	31
Слађана Ристић Горгиев <i>Апофатика интерперсоналних односа у филозофији хришћанства</i>	33
Slađana Ristić Gorgiev <i>Aporhaticity of interpersonal relations in the philosophy of Christianity</i>	42
Бранко Горгиев <i>Термин Уростасис у антици и раном хришћанству</i>	43
Branko Gorgiev <i>The term Hypostasis in Antiquity and early Christianity</i>	53
Александар Петровић <i>Тематизација времена и мисаона фигурација Старца Дана у Ареопагитовим Божанским именима</i>	55
Aleksandar Petrović <i>Thematisation of the time and a thinking figuration of Old Man of Day in Areopagit Divine Names</i>	67
Владимир Цветковић <i>Тајна Доротејевог круга из Дечанског рукописа број 85. Историја једне рецепције</i>	69
Vladimir Cvetković <i>The mystery of Dorotheus' circle from Dečani Manuscript No. 78. History of a reception</i>	80
Александар Стојановић <i>Савремени феномен повратка српског народа у цркву у светлу одлука Анкирског сабора из 314. године: у којој мери је прихватање нових верника било сагласно отачкој етици, предању и канонима цркве?</i>	81
Aleksandar Stojanović <i>Return of Serbian people to the church in the light of the decisions of the Synod of Ancyra (314. a.d.): to what extent was the acceptance of the new believers in accordance with father's ethics, tradition and canons of the church?</i>	86

Бобан Миленковић <i>Екуменизам, магијска религија секуларизма</i>	87
Boban Milenković <i>Ecumenism the magical religion of secularism</i>	102
Ивица Живковић <i>Богословске импликације поетике научних и филозофских термина у антици у делима Бранка Горгиева</i>	103
Ivica Živković <i>Theological implications of the poetics of the antique scientific and philosophic concepts in the works of Branko Gorgiev</i>	119
Johannes Hvaal Solberg <i>Norwegian king Olav Tryggvason and Grand Prince Vladimir of Kiev – the Baptisms of Rus and christianization of Norway</i>	121
Јоханес Хвал Солберг <i>Норвешки краљ Олав Тригвасон и велики кнез Владимир Кијевски – преобраћење Руса и христјанизација Норвешке</i>	132
Ирена Љубомировић <i>Хришћани и пагани у IVвеку – религијска нетрпељивост и верско насиље</i>	133
Irena Ljubomirović <i>The Christians and the Pagans in the fourth century – religious intolerance and religious violence</i>	140
Antonios Vratimos <i>Greek secondary sources on Romanos IV Diogenis(1068–1071 a. d.)</i>	141
Антониос Вратимос <i>Извори другог реда на грчком језику о владавини Романа IV Диогена (1068-1071).</i>	149
Јасмина Шаранац Стаменковић <i>Рецепција Светог Писма у Пселовом похвалном говору посвећеном Цару Михаилу VII Дуки</i>	151
Jasmina Šaranac Stamenković <i>The reception of Biblical motifs in Psellos' panegyric devoted to Michael VII Doukas</i>	156
Душан Јеротијевић <i>Духовна и световна дипломатија Светога Саве</i>	157
Dušan Jerotijević <i>Spiritual and secular diplomacy of St. Sava</i>	169
Драгана Јањић <i>Појам митрополије – у канонима васељенских и помесних сабора</i>	171
Dragana Janjić <i>The term of metropolis in the canons of the local and the ecumenical councils</i>	178

Зоран Чворовић <i>Кривично дело паљевине у српском и руском средњовековном праву</i>	179
Zoran Čvorović <i>A comparative example of the reception of Byzantine law: arson in the Serbian and Russian medieval law</i>	193
Бојан Томић, Милица Томић <i>Примери тежњи за веродостојним сагледавањем личности из историје науке, образовања и културе</i>	195
Bojan and Milica Tomić <i>Examples of pursuits for reliable consideration of persons from the history of science, education and culture</i>	201
Mária Antónia Strýčková <i>Bazilovič and his liturgical work explicatio sacrae liturgiae / tolkovanije svjaščennija liturgii in the historical and liturgical contex of the 18th century in the Mukachevo eparchy</i>	203
Марија Антонија Стричкова <i>Базиловић и његов литургијски рад – објашњење Свете литургије у историјском и литургијском контексту 18. века у Мукачевској епархији</i>	213
Јелена Газдић <i>Црквенословенизми у цетињској Грлици (1835-1839) и друштвеноисторијски контекст</i>	215
Jelena Gazdić <i>Church slavonic elements in the almanac-yearbook of Cetinje Grlica and socio-historical context</i>	223
Драгиша Бојовић <i>Свети Јован Златоуст и Доментијан: симболика сунца</i>	225
Dragiša Bojović <i>Domentijan and St. John Chrysostom: symbolism of the sun</i>	231
Витомир Митевски <i>Византијска и јужнословенска епска поезија</i>	233
Vitomir Mitevski <i>Byzantine and south slavic epic poetry</i>	239
Милош Живковић <i>Мотив посете Тамној земљи у српској Александриди</i>	241
Miloš Živković <i>The motiv of the Dark land in the Serbian Alexander romance</i>	251
Милена Давидовић <i>Наративни дискурс у делу Стефана Првовенчаног</i>	253
Milena Davidović <i>Narrative discourse in life of St. Simeon by Stefan the First-crowned</i>	268

Ирена Плаовић	
<i>Краљичин говор: Јелена Анжујска као књижевна беседница</i>	269
Irena Plaović	
<i>Queen's speech: Queen Jelena as a literary orator</i>	274
Александра Костић Тмушић	
<i>Мотив безмолвија у Житију Светог Патријарха Јефрема</i>	275
Aleksandra Kostić Tmušić	
<i>The motif of hesychasm in Hagiography of Saint Patriarch Jefrem</i>	282
Снежана Милојевић	
<i>Чудо које зауставља зло на примерима из старе српске књижевности</i>	283
Снежана Милоевич	
<i>Чудо, остававши зло, на примерах старој сербској литератури</i>	293
Јелена Младеновић	
<i>Чуда у поезији Милосава Тешића</i>	295
Jelena Mladenović	
<i>The miracle in the poetry of Milosav Tešić</i>	303
Слађана Алексић	
<i>Допринос Светог Владике Николаја Велимировића хришћанској семиологији</i>	305
Слађана Алексич	
<i>Вклад Св. Николая сербского в христианскую семиологию</i>	315
Мирјана Филиповић, Бојан Томић	
<i>Комуникација и информација сакралне и профане уметности</i>	317
Mirjana Filipović, Bojan M. Tomić	
<i>Communication and information of sacral and profane art</i>	323
Прилог	
<i>Програм скупа</i>	325

Милена Давидовић

Балканолошки институт САНУ

E-mail: milena.davidovic156@gmail.com

НАРАТИВНИ ДИСКУРС У ХАГИОГРАФСКОМ СПИСУ СТЕФАНА ПРВОВЕНЧАНОГ

Апстракт: *Полазећи од поджанровског одређења Стефанове хагиографије као владарског житија, у раду се испитују приповедне особине Житија светог Симеона Стефана Првовенчаног. Диференцијацијом наративних нивоа у хагиографском делу Стефана Немањића настоји се указати на јединствен наративни (хагиографски) дискурс Немањиног наследника. У раду се напоследку испитује однос аутобиографског и наративног дискурса овог Стефановог списка.*

Кључне речи: *владарска хагиографија, наративне особине, дискурс, коментар.*

Хагиографским делима светог Саве и Стефана Првовенчаног постављени су, како се у научној литератури неретко истиче, темељи развоја овог византијског жанра у националним оквирима, с претпоставком да је плодносна традиција животописања била негована и у преднемањићком добу. Потекли из пера двојице синова, Немањини животописи се, ипак, битно разликују. „Насупрот Савином делу, у коме је лично сведочење о монашким, а нарочито последњим данима светог Симеона однемо превагу над световним животописом, у Стефановом је заступљена замисао владарског житија па је тај спис родоначелник посебног, специфично српског поджанра у оквиру словенске житијне књижевности – владарске хагиографије“ (Шпадијер 2014, 35). Уз формална дистинктивна обележја, суштинска разлика међу Немањиним житијима уочава се на плану текста и објашњава идејним концептима састављача.

У капиталној монографији, *Поетици старе руске књижевности*, руски медијиста Дмитриј Сергејевич Лихачов подвлачида у уметности средњег века „сваки жанр има своју строго разрађену традиционалну физиономију аутора, писца, извођача, која се унеколико мења према поджанровским групама“ (Лихачов 1972, 68). Настојећи да објасни диферентне особине српских житија, Ђорђе Трифуновић заступа тезу да „врсту и облик житија одређује природа светитељева живота и лично пишчево виђење“ (Трифуновић 1990, 61–62). У светлу ових размишљања углавном су тумачене разлике између Савиног и Стефановог житија.

Прегледом литературе о делу Стефана Првовенчаног увиђа се да владарски аспект личности Стефана Немање (светог Симеона) представља основни критеријум приликом поджанровског одређења Стефановог житија. Концепт владарске хагиографије није, међутим, проучаван са становишта наративних особина житијног текста. Захтеви жанра и начело ауторства су, науштрб проблемског разматрања одређених аспеката житијног текста, појединим истраживањима наметнути попут чврстог оквира. Приповедне форме у Стефановом Житију, при томе, нису разматране с

посебном пажњом, а однос наративних облика и семантичког плана Житија готово да уопште није проучаван.

Маргинализацији наративних особина житијног текста допринела је и рецепција владарске хагиографије као значајног историјског извора. Приповедним планом Стефановог Житија¹ обухваћене су, уистину, знатне појединости из живота родоначелника династије којих у Савином Житију светог Симеона нема, што је за последицу имало да се у недостатку аутентичних историјских докумената Стефановј хагиографији приступа као прворазредном извору. Неретко се, међутим, превиди да је *догађајност* у житију у служби слављења узорног живота и да је наративизација умногоме одређена интенцијама састављача житија, баш као што форме казивања (приповедања) и динамика приповедних нивоа обликују јединствени наративни дискурс. Из тога произилази да су хагиографска дела Саве и Стефана, заправо, парадигме два различита *писања*.²

Кратка запажања о приповедним особинама Стефановог Житија бележена су спорадично, у појединим радовима, док је прво студиозно наратолошко проучавање учињено трудом Елжбјете Пулке³. Проблем наратије и наратора у делу Стефана Првовенчаног јесте окосница Пулкиног истраживања, док научно-терминолошки апарат Д. С. Лихачова и закон књижевне целине коме је подређена композиција житија (Pulka 1982, 334) представљају теоријски оквир магистарског рада пољске научнице. Питање чврсте и заокружене композиције Стефановог Житија светог Симеона у новије време разматрано је у студији Драгише Бојовића. Уочивши „химнографски оквир“ у Стефановј хагиографији, Д. Бојовић је истакао да „Стефан Првовенчани у почетни тон свог Житија Светог Симеона удахњује химнографски и слављенички усклик, да би само житије завршио најлепшом химном у српској хагиографској књижевности – похвалом⁴ односно својеврсним 'акатистом' Стефану Немањи“ (Бојовић 2017, 102).

---

1 До данас су сачувана три преписа овог житија: Париски рукопис (Cod. Slav 10) из првих деценија 14. века, препис Житија у Горичком зборнику (Архив САНУ бр. 446) из 1441/1442. године и Софијски рукопис (Павел 9), из средине 15. века. Док су Париски и Софијски рукопис целовити преписи Стефановог Житија, Никонова редакција текста у Горичком зборнику представља скраћену верзију.

2 Размишљајући о Немањиним животописима, Милан Кашанин је истакао да су списи двојице синова „различити по намени, по концепцији, по садржини, по тумачењу догађаја, по начину писања. Радећи биографију не монаха и оца, као св. Сава, него оснивача династије и владара, Стефан Првовенчани, и сам световњак, дао је књижевно дело које је богатије историјским материјалом и разноврсније по догађајима и идејама.“ (в. М. Кашанин, *Српска књижевност у средњем веку*, Београд 1990, 148)

3 Магистарски рад *Нарација и наратор у Житију светог Симеона Стефана Првовенчаног* Елжбјете Пулке одбрањен је 1981. године на Варшавском универзитету. Годину дана касније, 1982. године, у 55. броју *Књижевне историје* објављено је једно поглавље овога рада.

4 Почетком претходног столећа међу научницима је владало посебно интересовање за генезу Стефановог Житија светог Симеона. С обзиром на то да је Стефан у дужем временском размаку писао Житије светог Симеона, уобличивши га коначно 1216. године, проучаваоци су заузимали различите ставове у вези са схватањем Стефановог *Житија* као јединствене целине (в. Д. Костић, Критички осврт, *Српска Краљевска Академија, Глас XLX о склопу Немањине биографије од Стевана Првовенчаног, написао Станоје Станојевић*, Дело 9 (1896), 291–301). У науци је превладао мишљење да је последње, двадесето поглавље накнадно дописано (А. Гавриловић, *Питање о склопу Немањине биографије од Стевана Првовенчаног. Прилог Историји Старе Српске Књижевности*. Глас Српске краљевске академије, 60 (1899), 66–92; Д. Бојовић, „Првовенчани краљ – скривени литург“, *Српска краљевства у средњем веку: зборник радова са међународног научног скупа одржаног од 15. до 17. септембра 2017. године у Краљеву, у част*

Утисак о промени главног житијног јунака чини Стефаново Житије светог Симеона посебно занимљивим у наратолошком светлу. Теза о два (главна) јунака претпоставља (поновно) испитивање унутрашње конхерентности житија и у исто време побуђује интересовање за владарску хагиографију као посебан облик писања. Приступајући жанру житија као надређеној категорији, осветљавање особина наративног дискурса чини се важним аспектом истраживања Стефанове хагиографije. Полазећи од основног постулата савремене наратологије – да избор наративних поступака није семантички неутралан (Marčetić 2003, 27) – циљ је, у првом реду, да се утврди однос између наративних особина Житија и значења приповедног текста. Увиди у наратолошка својства Стефановог Житија представљаће, напослетку, полазиште за разматрање обележја посебног дискурса у старој српској књижевности.

Главном наративном особином Стефанове владарске хагиографije одређена је смена приповедања у трећем лицу и наратије у првом лицу. „U celom Žitiju se može zapaziti jedna pravilnost: o događajima se uvek govori u trećem licu, a o naraciji kao radnji i o naratoru uvek u prvom licu“ (Pulka 1982, 340). Хагиографово 'ја' се, дакле, оглашава на екстрадијегетичком наративном нивоу, док у равни приповедања о догађајима и житијном лику Стефану Немањи долази до промене гласа. Прелази са нивоа хетеродијегетичког приповедања у раван дискурсивних облика хагиографовог гласа реализују се дуж читавог текста Житија. Из тога се изводи закључак да стална прекорачења приповедних нивоа представљају основни наративни модел Стефанове владарске хагиографije.

На самом почетку Житија окупљени христољупци се хагиографовим гласом позивају да постану сведоци откривања дубине Божјег милосрђа на земнима. Иницијални комуникативни⁵ чин кореспондира са моралистичко-дидактичком функцијом овог византијског жанра и има за циљ да утиче на примаоце по(р)уке садржане у тексту Житија. Експлицитни односи хагиографа и слушалаца/читалаца произилазе из круга етикеције старе српске књижевности, док се глаголским облицима императива (*приђите, видите*) и презента (*открива*) постиже „садашње време богословског уопштавања које се нарочито често може приметити у почетку проповеди“ (Лихачов 1972, 329). *Квалификативни* презент у иницијалном комуникативном чину, међутим, подједнако побуђује размишљање о синхронизитету две радње: *виђења* како се открива Божје милосрђе на (нама) земнима и хагиографовог приповедања. Истовременост казивања и слушања подстиче на мисао да се откривање Божјег милосрђа, као вечног квалификатива⁶, *види* посредством Стефанове *приче* о животу хришћанског владара.

Најпре у Савином Житију светог Симеона, а потом у Стефановој владарској хагиографији, непосредно присуство хагиографовог гласа испоставља се кључном дискурсивном особином Немањиних животописа. Говорни облици хагиографовог гласа

обележавања 800 година од крунисања Стефана Немањића (Провенчаног), ур. С. Мишић, Краљево 2017, 101–110).

⁵ Комуникативни коментари идентификују се у различитим језичким облицима непосредног хагиографовог обраћања слушаоцима односно читаоцима: „Приђите, о христољупци, и видите како се на нама земнима открива дубина Божјег милосрђа“; „браћо“, „драги“...

⁶ Садашње време проповеди, према мишљењу Д. С. Лихачова, има два аспекта: „аспект садашњег ауторског времена, које се односи на прво извођење проповеди, и аспект истога тог садашњег времена које се понавља приликом свакога конкретног изговарања или читања ове проповеди, дакле – садашњег извођачког времена, које настаје на основи садашњег ауторског времена уз постепено нестајање овога приликом поновног изговарања проповеди.“ (Лихачов 1972, 328–329).

одвијају се на екстрадијегетичком нивоу⁷, где се животописац објављује са различитим функцијама.⁸ У форми testimонијалног⁹ коментара Стефан након увода оставља неколико напомена о себи:

„Зато ћу вам, у Господу Богу светитељи, јерарси, јереји и монаси, пријатељи и браћо моја, ја Стефан, недостојни грешни, и који сам био тужан пред његовим одласком, који сам рођен од њега а још и васпитан од њега, испричати овога светог господина свога рођење и живот и врлине.“

(Првовенчани 2017, 19)

Посежући за маниром средњовековних писаца и писара, хагиограф с унижењем открива свој идентитет, не скривајући у исто време блискост са житијним јунаком о коме ће приповедати. У непосредном обраћању слушаоцима он градира свештенство, али не и племство, будући да му и сам припада (Јухас-Георгиевска 2017, 136–137).

С обзиром на то да „средњовековни и стари писац не измишља, већ истиче да све казује или као очевидац или као слушалац и сакупљач грађе о главном јунаку“ (Трифунувић 1994, 60), истинито казивање о Светом и његовом животу испуњеном врлинама јесте основни захтев који се поставља пред средњовековног писца, а на који одговара и Првовенчани. Екстрадијегетичком наративном нивоу припадају, сходно томе, и белешке о изворима хагиографовог знања:

„Иако ме тада није било нити се сећам шта је било о рођењу његовом, већ сам слушао о томе да је био велики метеж у овом крају српске земље и Диоклитије и Далмације и Травуније и да је његов отац, ђаволском завишћу, био лишен земље од своје браће.“

(Стефан Првовенчаног 2017, 19)

Напомена да је о политичкој стварности Немањиног оца дознао посредно – слушањем, не доводи, међутим, у питање веродостојност Стефановог казивања.¹⁰

---

7 Размишљајући и о аспекту наративног *гласа*, Жерард Женет утврђује да се у зависности од статуса приповедача према самом наративном тексту – „да ли је приповедач у наративном тексту или је изван њега“ – разликују екстрадијегетички, (интра)дијегетички и метадијегетички наративни ниво. „Priповедача 'osnovne приче' Ženet naziva *ekstradijetečkim pripovedačem*, a nivo na kojem se odvijanje govnanaracija *ekstradijegezom*. Termin *ekstradijegeza*, kaže Ženet, ukazuje prvenstveno na činjenicu da osnovni pripovedač *kao pripovedač* 'nije deo nikakve dijegeze, već se nalazi na istoj ravni (pa makar i fiktivnoj) sa (stvarnom) ekstradijetečkom publikom.“ (Marčetić 2003, 88)

8 Према наратолошкој теорији Ж. Женета функције приповедачевог глас могу бити различите. Поред основне, *наративне* функције, приповедачев глас може имати и екстранаративне функције, које се не односе на *причу (histoire)*, схваћену као низ међусобно повезаних догађаја, већ на интерпретацију или коментарисање неког аспекта *наративног* текста као таквог. Инспириран Јакобсоновом типологијом основних језичких функција, Женет је диференцирао четири екстранаративна коментара приповедача: метанаративни, комуникативни, testimонијални и идеолошки.

9 Testimoniјалне функције је и хагиографов коментар који претходи поетској слици Немање као небопарног орла: „А када гледаше подизање храма Пресвете, *овај мој господин свети, верујте ми, о господо и браћо, да сам видео његов ум упрен ка висинама и као неки небопарни орао...*“ (Стефан Првовенчани 2017, 45)

10 Проучавајући аутобиографске фрагменте у старим српским текстовима, Наташа Половина истиче да „средњовековни човек није могао замислити да нешто што није истинито добије потврду у писаној речи“, подсећајући тиме да „у средњем веку појмови истине и истинитости

Разлике међу изворима *знања* постају видљиве током наротивизације: о догађајима којима је сведочио хагиограф приповеда развијено, док о збивањима о којима се посредно обавестио твори сажете наротивне извештаје. Са становишта целине житија и његове идеолошке компоненте различити облици наротивног представљања неометано су уграђени у структуру житијног жанра, коју, према Димитрију Богдановићу, обележава метафизички историзам. „Житије прати ток свечевог живота, посматрајући га у једном метафизичком аспект, откривајући оно што је важно за оцртавање свечевог религиозног, 'вечног' лика. Зато су биографски подаци са становишта жанра споредни и неважни. Када се и дају, они имају карактер општег места, као биографија типа више неголи биографија личности“ (Богдановић 1991, 59). Пулкина интерпретација назначеног екстранаротивног коментара у светлу закона књижевне целине који хагиографу не дозвољава да мимоиђе онај период живота Светог чији сведок није био (Pulka 1982, 336) не чини се стога постојаном, посебно када се у виду има теза В. О. Кључевског да се житије може писати без икаквог биографског садржаја само ако собом подучава. „Поука се не остварује кроз апстрактно рашчлањавање, већ кроз стварне појаве личног живота, макар и измишљеног. Отуда задатак животописца води у два смера: 1. избор биографских чинилаца (бира се само оно кроза шта се остварује схема хришћанског идеала) и 2. прослављање светитеља са циљем да се изазове подражавање његовим подвизима“ (Трифунувић 1990, 70). Из овога произилази да хагиографија пружа само исечке (Hinterberger 2014, 32), па, сходно томе, сажет наротивни извештај о околностима владавине Немањиног оца ваља тумачити у светлу јединственог хагиографовог *избора* уско повезаног са идејним концептом владарског житија.

Житије Светог Симеона Стефана Немањића карактерише не само смена наротивних нивоа него и динамични приповедни ритам. Описи молитвених стања јунака и честа уступања речи ликовима успоравају приповедање о животу Светог. На ритам приповедања утичу и бројни идеолошки¹¹ коментари Стефановог приповедача у трећем лицу. Делујући поучно на слушаоце, односно читаоце, хетеродијегетички приповедач у идеолошким коментарима додељује себи улогу тумача.¹² Испрекиданост основне приповедне нити тумачењима хетеродијегетичког приповедача говори у прилог наратолошке сложености Стефанове владарске хагиографије. У похвално казивање о Ани, жени добре нарави, приповедач је укључио навод о часној жени из Прича Соломонових, који потом поетски надахнуто тумачи:

„Јер о овој рече Мудри: Жена часна у дому мужа свога
вреднија је таква од бисера и камења драгоценог (Приче Сол. 31,10).

припадају подручју теологије, они су изван, или боље рећи – изнад човека, и за њих гарантује Бог.“ (в. Н. Половина, *Аутобиографски фрагменти у српским списима XIV века*, Нови Сад 2014, 28–29)

11 Утврђујући систем екстранаротивних функција, Женет је скренуо пажњу и на идеолошке коментаре: „Ако се приповедач (...) nametne као neka vrsta superiorne svesti koja ne samo da 'zna' najviše već je i najbolje 'upućen' usve što je predmet diskursa, pa i šire, onda njegove intervencije postaju intruzivnije i didaktičnije, i dobijaju karakter 'autoritativnog komentara'. U tim slučajevima reč je (...) o *ideološkoj funkciji* pripovedačevog glasa.“ (Marčetić 2003, 96–97)

12 Настojeћи да открије смисао места у малој Теодосијевој реторској похвали Стефану Првовенчаном у Житију Светог Саве, Д. Богдановић закључује да Теодосије не говори о књижевничком дару и вештинама краља Стефана него „истиче Стефанову богословску ученост, добро познавање и умешно коришћење Светог писма“. (в. Д. Богдановић, „Шта Теодосије пише о књижевном раду Стефана Првовенчаног“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик* 3 (1976), 385–389)

Јер се земаљским бисери и камење чине драгоценим, а трошни су камен и бисери, а пророк мисли на онога који је пун добрих дела, као бисера и драгог камења.“

(Стефан Првовенчани 2017, 23)

Коментари хетеродијегетичког приповедача појављују се и у облику пролепси (антиципација). Поступак „сагледавања унапред“ понашања јунака и догађаја је, како истиче Љиљана Јухас-Георгиевска, први у српској књижевности применио управо Стефан Првовенчани (Јухас-Георгиевска 2017, 42). Приповедању о Немањиној браћи која подстакнута ђаволом чине преступ хетеродијегетички приповедач прикључује коментар да ће родоначелник светородне династије добити троструки мученички венац, зато што је трпео напасти (Јухас-Георгиевска 2017, 38). Упоредо са пролепсама Првовенчани посеже и за аналепсама – поступцима „враћања у давну, библијску прошлост, (...) навођењем библијског текста“ (Јухас-Георгиевска 2017, 42). Применом аналепси и пролепси, које произилазе из круга наративних анахронија, твори се утисак ретроспективног¹³ казивања односно долази до нарушавања времена приповедања, што „води ка стварању илузије о ванвремености“ (Јухас-Георгиевска 2017, 42).

Од тренутка Немањиног препуштања престола другорођеном сину примећује се промена у размери приповедних и дискурсивних облика у житијном тексту. Износџи мишљење да хетеродијегетичко приповедање и екстрадијегетичке интервенције хагиографовог 'ја' задржавају исте функције дуж текста Житија, Пулка опажа да нарација на екстрадијегетичком нивоу ишчезава у делу хагиографије посвећеном опису Симеоновог монашког живота. Изнета Пулкина теза се може само делимично сматрати тачном. Дискурсивни облици се од тренутка Немањине абдикације проређују у корист чистог приповедања, али, супротно мишљењу пољске научнице, не ишчезавају у потпуности.¹⁴ Наративне промене у тексту Пулка објашњава резигнацијом наратора-лика из своје досадашње функције казивача. „Od trenutka kada se njegov otac zamonašuje, a on, Stefan, postaje vladar, menja se i njegova uloga u delu. Prestaje da bude narator, a postaje jedan od junaka dela – predmet kazivanja“ (Pulka 1982, 338). Указавши на место одступања од устаљеног модела приповедања, пољска научница се у наставку свог истраживања, међутим, више не задржава на овом аспекту житијног текста. С обзиром на то да поступцима увођења Стефановог лика у Житије светог Симеонаније посвећена неопходна пажња, тако је и осветљавање динамике приповедних облика нужно изостављено.

До Немањиног примања апостолског лика на основној приповедној равни готово да нема речи о наследнику престола, Стефану Немањићу¹⁵. У говору великог

---

13 Приповедање о догађајима из живота Стефана Немање се у Житију, посебно у делу од абдикације до смрти главног јунака, завршава приповедачевим иступањем у тренутак приповедања. У том погледу, значајно је навести како се о Немањиним освајањима приповеда: „А Котор остави, утврди га и пренесе свој двор у њега, *који је и до сада*“. Настојање да се Немањина владарска достигнућа повежу са садшњим временским тренутком примећује се и у приповедном сегменту о Немањиним даривању светогорских светиња: „(...) и у свима њима свој светилник ужеже и братство своје остави у њима, *које је и до данас*“. Будући да је *садашње* време владавине Стефана Немањића, нема сумње да је поигравање временским перспективама у служби идеолошке свести о владарском континуитету светородне династије.

14 Од тренутка абдикације па до Немањине смрти хагиограф се претежно оглашава са функцијом истицања блискости са житијним јунаком („овај мој господин свети/ овај наш господин свети“).

15 Псеудо-дилема Немање и Ане затечених вешћу о Савином одласку на Свету Гору представљала би једино место у Житију у коме се Стефан Немањић имплицитно помиње пре

жупана новоизабрани властодржац се, међутим, не помиње именом него се његов идентитет кроји вештим реторичким исказом – „ономе који је остао међу вама да влада на престолу моме“ (Стефан Првовенчани 2017, 51). У наставку житијног текста избор наследника се не објашњава додатно, јер за тим, очито, није било потребе, будући да се разумевање Немање и окупљених подразумева. Говор одступајућег владара, сходно томе, прераста у недвосмислену поруку да државом након њега може управљати само један и тачно одређени властодржац, добро познат окупљенима на државном сабору. О изабраном владару се по Немањиној објави о повлачењу са рашког престола ништа више не казује, а пажња се, у складу са поетиком житијног жанра, задржава на постригу главног јунака и његовом боравку на Светој Гори.

У средишту наративног сегмента који кореспондира са композиционим делом потврђивања и преношења владарских права јесте однос између двојице владара. Мотиви утврђивања Стефановог ктиторства над Хиландаром и даривања напрсног крста новоизабраном владару условљавају наративну ситуацију са два паралелна јунака. Однос између Немање и Стефана изграђен је на принципу узајамности: није довољно само да један јунак потврди владарска права другом, већ је нужна и узвратна реакција дарованог јунака. У вези с тим, упутно је скренути пажњу на још две значајне наративне одлике. Прво, владарска права се наследнику престола у Расу потврђују посредно – кореспонденцијом између двојице владара. Непосредним укључивањем владарских писама у житијни текст ствара се утисак аутентичног казивања и у исто време стварају 'наративни' услови погодни уза 'повлачење' хетеродијегетичког приповедача. Развојна динамика основног приповедног тока је, при томе, одређена оквиром садржине владарских епистола. Друга важна појединост односи се на лик Немањиног наследника, Стефана Немањића. Децидно именовање новоизабраног владара, уистину, поново изостаје, али се у поменутом композиционом делу он доследно велича одабраним квалификативима („љубљени син извршио вољу његовог срца“, „превазљубљени син“ и сл.). Семантички оквир назначеног композиционог дела је, према томе, одређен непркосовеним Немањиним избором наследника и изванредношћу новог владара Стефана. Из тога произилази да је приповедни план читавог композиционог дела устројен тако да се Стефанов владарски дигнитет њиме недвосмислено потврђује. У основи обликован (квази)дијалогским формама, којима се мења динамика приповедног ритма, односно постижу драмски ефекти, проблематизовани композициони сегмент, најзад, одише тоном похвале упућене не само Симеону него и његовом наследнику.

Наративне структуре житијног текста се од тренутка Немањине абдикације стављају у службу постепеног преношења приповедне пажње с одступајућег владара на новоизабраног властодршца, да би са Симеоновом смрћу фокус био на лику Стефана Немањића. Измештање приповедне пажње са једног на другог јунака означено је и прелазом са хетеродијегетичког нивоа у раван ретроспективног приповедања у првом лицу.¹⁶ Хомодијегетичка раван приповедања, на којој се наративизује владарска

описа Немањине абдикације. У тренутку када их слуга обавештава да је њихов *млађи* син напустио овај свет, продором хетеродијегетичког приповедача у свест Ане и Немање, богоугодни родитељи у себи помислише: „Да ли ће бити овај или други?“ (Стефан Првовенчани 2017, 47). С обзиром на то да су житијни јунаци, у првом реду, типови, тумачење наговештене дилеме могуће је у тачно одређеном семантичком оквиру. Уколико запитаност Савиних родитеља није и не може бити израз стварне психолошке драме коју проживљавају Ана и Немања, једино што преостаје јесте да смисао унутрашњег монолога треба потражити на другом месту – у кругу хагиографских интенција Стефана Првовенчаног.

¹⁶ Хомодијегетички наративни ниво треба разликовати од екстрадијегетичке равни Житија којој припадају хагиографови коментари.

историја Стефана Немањића, побуђује посебно интересовање у контексту средњовековног аутобиографског¹⁷ дискурса. Указавши на аутобиографски квалитет текста старих српских списа 14. века, Наташа Половина је у уводу докторске дисертације поставила изузетно важан теоријски оквир. Ослањајући се, у првом реду, на теоријски концепт Андреа Златар, Наташа Половина за основно аутобиографско начело средњовековног аутобиографског текста узима аутореклексивни аспект и подвлачи да се „у средњем веку аутобиографска ретроспекција врши из две различите тачке гледишта (историографско-хагиографске, која имплицира апологетски тон, и исповедне, која подразумева својеврсно одрицање од самог себе)“ (Половина 2014, 25-26). Колебање између исповедног и хагиографског модела Половина објашњава поетичким особинама средњовековне књижевности. „Сходно средњовековном осећању ауторства, прво лице више одговара исповедном моделу, јер добро подноси конфесионални садржај и покајничку реторику, али – са становишта средњовековне поетике – ова позиција приповедача показује се као проблематична у апологетском тексту. Чак и када поима свој живот као објективно вредан приповедања, средњовековном аутору „поетички“ није дозвољено да о њему говори у првом лицу“ (Половина 2014, 26).

Приметивши промену наративне ситуације у делу са описом Немањине абдикације, Елжбјет Пулка је, заправо, прецизно идентификовала место у тексту где се упоредо са приповедањем о Стефану Немањи твори аутобиографски¹⁸ дискурс, иако у њеном истраживању изостаје такво појмовно-терминолошко одређење. Посебну пажњу у назначеном сегменту побуђују похвални атрибути који се уз Немањиног наследника везују гласом хетеродијегетичког приповедача. Према типологији аутобиографских модела коју је понудила Андреа Златар, квалификативи којим се Немањин наследник велича улазе у оквир хагиографског модела аутобиографског казивања. На јединствен начин и са истом функцијом у житијни текст су инкорпориране и епистоларне форме. Њима се, као што је већ истакнуто, удео хетеродијегетичког приповедача у развоју приповедног тока Житија сразмерно смањује, док се између двојице владара упоставља фиктивни дијалог – форма погодна за непосредно (само)представљање.

Хагиографски модел аутобиографског приповедања се, осим у истакнутом наративном сегменту, не може установити ни на једном другом месту у Житију. Поставља се, међутим, питање постојања другог – исповедног аутобиографског модела. Покајничка реторика и прво лице казивања – обележја исповедног дискурса – издвајају се као кључне наративне особине фрагмента са средишњим мотивом преноса моштију

---

17 О проблему аутобиографског у српској средњовековној књижевности изречена су многа и, неретко, опречна мишљења која су, ипак, сагласна да у српском средњем веку није дошло до стварања аутобиографије као самосталног жанра. Радмила Маринковић овакву појаву тумачи тиме да „средњовековни човек није могао да схвати да би његов живот могао бити предмет описивања (...), те да у средњем веку аутобиографско казивање није циљ, већ само средство исказивања нечега што је важније од појединца.“ (Маринковић 1996, 241–242) Отуда се изводи закључак да се у средњовековној књижевности наместо аутобиографије може говорити о аутобиографским импулсима. Последњих година аутобиографски дискурс у старој српској књижевности посебно заокупља пажњу Наташе Половине, чија истраживања пружају нове правце размишљања о овом аспектима српске средњовековне књижевности.

18 Разматрајући форме приповедања којима се у средњовековним текстовима обликује аутобиографски дискурс, Наташа Половина напомиње да се осим првог и трећег лица јединине у средњовековној књижевности фреквентно употребљава и прво лице множине. Ауторка истовремено подвлачи да свако казивање у првом лицу јединине не мора нужно бити аутобиографско приповедање. (в. Н. Половина, *Аутобиографски фрагменти у српским преписима XIV века (докторска дисертација)*, Нови Сад 2014, 26)

светог Симеона.¹⁹ Након приповедања о смрти и погребу светог Симеона следи промена приповедног нивоа: раван приповедања у трећем лицу напушта се у корист нарације у првом лицу. Промена наративне ситуације у тексту Житија постигнута је на следећи начин:

„И узеше тело, блаженог, са псалмима и песмама, и положише га у гроб. И разиђоше се, свако своме дому, славећи због овога Оца и Сина и Светог Духа, сада и увек и у векове векова. Амин!

После свега, браћо, осећајући немоћ у телу моме од многих трудова и рана, са жељом, с много журбе и са скрушеним мољењем, јавих се говорећи: (...)“

(Првовенчани 2017, 71–73)

Граница између приповедних нивоа је више него јасно потцртана. Израз „Амин!“, којим је у средњовековним текстовима истицано слагање са претходно реченим, у пракси старих српских писара и писаца јесте и устаљени језички облик за обележавање завршетка семантичке, односно композиционе целине у дужем тексту. Прелазак с једног на други наративни ниво означен је и променом тона приповедања: типизирани приповедни тон хетеродијегетичког приповедача потиснут је исповедним казивањем аутобиографског наратора. Изразит наративни преображај остварен на овом месту подстиче на мисао о могућем приповедном дисконтинуитету у Стефановој владарској хагиографији. Иако је захтев за аутореференцијалношћу примењен на средњовековним аутобиографским текстовима од секундарног значаја (Половина 2014, 27), свест о снази изговорене или написане речи била је врло развијена код средовековних писаца. Сходно томе, наративне преступе у житијном тексту, попут уоченог приповедног дисконтинуитета, није могуће тумачити као текстуалне маркере јединствене наративне вредности, већ пре као нужне последице служења наратива идејном концепту хагиографа који је изван/изнад житијног текста.

Освртом на аутобиографску праксу писања у византијским светачким житијима, Н. Половина у дисертацији заступа становиште да „аутобиографски фрагменти у житијној књижевности почивају на историографском принципу: писац има потребу да убеди у истинитост догађаја о којима пише“ (Половина 2014, 363). Вођена принципом аутентичности (истинитости, тачности) казивања као основе аутобиографског исказа, Половина функцију аутобиографских импулса уско одређује сведочењем онога који пише житије. У складу са функцијом коју има у хагиографском тексту, аутобиографски исказ се „језички обликује на одређени начин („нпр. употреба

---

19 На овом месту значајно је напоменути да Горички зборник, састављен за Јелену Балшић, баштини првих тринаест поглавља Стефановог Житија Светог Симеона. Осим очигледног скраћења Никонов препис је претпрео и додатне интервенције. Упоредним проучавањем Париског рукописа и Никоновог преписа, Љиљана Јухас-Георгиевска је настојала да осветли одлике Никановог редакцијског рада. За разлику од Париског и Софијског рукописа, Никонов препис Стефановог Житија Светог Симеона обухвата само први део животописа, закључно са описом Немањине смрти. Увидом у текстовне интервенције Јелениног духовника Љ. Јухас-Георгиевска је закључила да су у Никоновој редакцији прерађена или потпуно изузета места где хагиограф говори о себи или о свом сродству са Немањом. Никон Јерусалимац је, како мисли Љ. Јухас-Георгиевска, интенционално изузео делове где се говори о владару Првовенчаном, прилагођавајући текст потребама одређених читалаца (Јелене Балшић и монаха у њеној задужбини). (в. Љ. Јухас-Георгиевска, *Живот Стефана Немање од Стефана Првовенчаног* (магистарски рад), Београд 1977)

управног говора, посредством којег писац сугерише да је лично чуо светитељеве речи; истицање себе као сведока, па чак и као учесника неког догађаја и сл.)“ (Половина 2014, 363). Блиска становишту Радмиле Маринковић, уверења Наташе Половине наводе на закључак да се аутобиографски фрагменти могу обликовати само на екстрадијегетичком нивоу текста²⁰ – изванприповедној равни одређеној за белешке хагиографа или његова непосредна обраћања слушаоцима односно читаоцима. Уколико се аутобиографски фрагменти у житијном тексту искључиво творе на екстрадијегетичком нивоу и у служби су снажења аутентичности казивања, из тога произилази да дијегетичка раван приповедања није пропустљива за аутобиографске облике.

Приповедна форма у првом лицу *јавих се* и говорни облик *браћо*, испрва, наводе на мисао да је реч о екстрадијегетичким творевинама текста. Наративна ситуација, међутим, није тако једноставна. Док дискурсивни облик *браћо* јесте творевина хагиографовог гласа, наведеним приповедним обликом у првом лицу не јемчи се аутентичност казивања нити се потцртава блискост са главним житијним јунаком. Уколико није реч о екстрадијегетичким језичким облицима, поставља се питање да ли ови језички ентитети утичу на развој основног приповедног тока владарског житија. Однос између хомодијегетичког приповедања и наративне структуре текста постаје, чини се, јаснији када се анализи подвргну приповедни поступци који се, на први поглед, могу учинити не много значајни. Обраћање христољупцима хагиограф отпочиње концизним језичким изразом 'после свега' којим се, очито, упућује на општепознате догађаје. Присутни на Стефановом сабору не само што су о потресима на рашком престолу били добро обавештени него су њима непосредно сведочили, што се чини више него довољним разлогом да се наративизација тих збивања у житију пренебрегне. Сажети језички израз би, у светлу таквог тумачења, био у служби економије приповедања, што текст у наставку, ипак, не потврђује. Познати и подразумевани догађаји не само што су убрзо потом исприповедани него представљају језгро мотивске структуре у проблематизованом житијном делу. То нас наводи на помисао да се Првовенчани управљао, ипак, другим разлозима и намерама када се се определио за овакав поступак.

Турбулентни догађаји на владарском престолу исприповедани су у првом лицу, а хомодијегетичка нарација уоквирена је епистоларном формом. Укључивање посланица у структуру житијног жанра није новина, а у делу Првовенчаног овај жанр претендује на готово изузетан статус. Однос епистоларних форми и основног текста у српским хагиографијама, међутим, није посебно проучаван, те су и увиди у наративне ефекте анфиладских поступака нужно изостали. Према Д. С. Лихачову, различити жанрови, на анфиладан начин спојени и обједињени личношћу светог, представљају „први продор у затвореност времена“ (Лихачов 1972, 303) средњовековних дела. Како приповедно време Стефановог владарског писма није истоветно времену приповедања о узорном животу Стефана Немање, поставља се питање перспективе из које су метежни догађаји исприповедани. Диференциране временске перспективе потцртавају искуствено растојање између приповедног 'ја' – перспективе хагиографа Стефана, и доживљајног 'ја' – искуственог хоризонта лика Стефана Немањића. Формом епистоле су, очито, створени услови за схему са два 'ја'. Време уоквирено владарским писмом претпоставља да је актер збивања оно млађе, доживљајно 'ја', те се из тога изводи логичан закључак да су политичке околности на владарском престолу представљене из перспективе лика Стефана Немањића. Оваквом мишљењу се, међутим, супротставља

---

²⁰ Чак и да је примењивост савремене нараторолошке мисли на средњовековни текст упитна, основна приповедна раван се јасно одељује од говорних облика хагиографовог гласа.

начело жанра. Тачка гледишта из које се живот светог приповеда је увек изван/изнад текста: она је одређена хагиографовим виђењем живота светог. Упркос илузији непосредности, створеној укључивањем епистоларног текста у Житије, сукоби на рашком престолу су у Стефановој хагиографији представљени из перспективе приповедног 'ја', искуствено супериорније инстанце.

У српским житијима се, неретко, уочава да одређени догађаји, било због тога што су познати или не много значајни, буду тек нагвештени, а онда се, супротно очекивању, подробно приповедају. Последица таквог књижевног поступања јесте инверзија утиска произведеног на почетку. Сличан поступак уочила је Наташа Половина анализирајући аутобиографски дискурс у Савином Житију Светог Симеона. У настојању да минимизира своју улогу у Симеоновој одлуци Сава је као главни разлог Немањиног одласка на Свету Гору навео управо свето место, док ће се други, наизглед споредни разлог – „да као пастир добри потражи одбегло јагње“ (Свети Сава 1986, 107) – испоставити, ипак, главним (Половина 2018, 506–507). Да је Стефан у Сави налазио књижевни узор, потврђује најпре Стефанова повеља манастиру Хиландару. Чини се, међутим, да је Стефан следио и Савин образац обликовања аутобиографског дискурса. Промена приповедне ситуације којом су у Савином Житију светог Симеона јасно детерминисани хагиографски и исповедни модел аутобиографског дискурса према мишљењу Наташе Половине није ни случајна ни произвољна. Иста оцена примењива је и на Стефанову хагиографију. Штавише, исповедни дискурс се обликује на сигнификантним местима у оба Немањина животописа. Док је Савин исповедни дискурс укључен у опис Немањине одлуке да напусти славу и световну власт, аутобиографски исповедни модел се у Стефановој хагиографији твори на месту огрешења законпреступног сина и брата о благослов оца-владара. Имајући у виду да је Сава и сам монашко лице, те да важност Немањиног одрицања од земаљских сладости није неопходно истицати, из тога произилази да Савино казивање о себи у оквиру фрагмента о Симеоновим побудама претендује на вишу симболичку раван. Сличан однос семантичког и симболичког плана у погледу мотивације исповедног дискурса срећемо и у Стефановој хагиографији. С обзиром на то да је наследник престола у обавези да нарушено идеално стање – *живот у тишини без метежа* – изнова у отачаству успостави, облик исповедног 'ја' новог властодршца се у приповедном делу о грађанском рату чини више него неопходним.

Размишљајући о елементима културне и политичке оријентације у српским житијима, Станислав Хафнер је приметио да је идеја унутарњег мира „чврст саставни део владарске идеологије и световне слике владајућег слоја“ (Хафнер 1974, 174). Идеолошки програм немањићке династије заснован је на култу Светог Симеона, оснивача династије, чије „језгро чини ступњевито грађена идеја *владар монах светитељ* (...)“, спроведена у два основна оквира: владарско-енкомијастичком и хагиографском“ (Поповић 2006, 54). У складу са средњовековним монархистичким веровањем у мистично порекло земаљске власти, „подражавање Богу и веровање у јединство две власти, небеске и земаљске, постало је основа за канон одлика и делатности које су се очекивале од савршеног вође средњовековне државе“ (Марјановић-Душанић 1997, 247). Немањина ревност (хитрина) у добрим делима, „божанска“ правдољубивост, милост и човекољубље улазе у круг особина идеалног немањићког владара обликованог у духу *imitatio Christi*. Владарска начела Стефана Немање пренела су се и на његове синове, „који природно настављају, у својству поглавара државе и цркве, да се својим поступцима угледају како на Христа тако и на владарски и светитељски идеал свога оца“ (Марјановић-Душанић 1997, 260).

Концепт савреног вође средњовековне државе и политички програм владарске династије развијени су и у хагиографији Стефана Немањића, при чему се однос аутобиографског дискурса и средњовековне замисли савреног владара намеће као посебно питање. Начела савреног вође се наследнику Немањиног престола у Расу приписују по Симеоновом представљењу: Стефан се са „са жељом, с много журбе и са скрушеним мољењем“ (Првовенчани 2017, 73) обратио Сави. Ревност актуелног владара је у исто време јемство Стефановом достизању саврености. Премда настале метеже у отачаству Стефан објашњава својом грешношћу – „Али грехова мојих ради све ово изостаде“ (Првовенчани 2017, 73), Стефан не превиђа да је устајање законопреступног сина против очевог благослова довело у питање његов владарски легитимитет, а тиме и интересе државе. У прилог томе, између осталог, сведочи Стефаново поверавање брату Сави да је само силом Божијом избегнута поруга непријатеља. Свест о вишим, државним интересима је, најзад, водила Стефана у молбеном обраћању Сави да посмртно очево тело пренесе у Студеницу.

С обзиром на то да питања владарског легитимитета и унутарњег мира у отачаству припадају сфери државно-политичких интереса, разматрање аутобиографских својстава владарске хагиографије спрам појма индивидуалитета у средњем веку чини се посебно важним. Истакавши да је „политички феномен византијског монархизма стимулисао склоност ка амблематици“ (Аверинцев 1982, 132), Сергеј Сергејевич Аверинцев напомиње да се у „социјалном простору“, путем двеју кључних категорија – „лика“ и „имена“, „'персона' монарха замишља као знак имперсоналног“ (Аверинцев 1982, 133). Становиште да је личност владара „репрезентативна“ и „схематизирана“ води ка закључку да је реч о (културној/социјалној) фигури а не индивидуи. „Чињеница да је социјални идентитет у средњем веку готово у потпуности потиснуо лични идентитет, те да је средњовековног човека свео на функцију коју он има у друштву, води нас ка претпоставци да се право на писање аутобиографије у средњем веку заснива на темељу социјално признате важности (Половина 2014, 23)“. Аутобиографски дискурс у Стефановој хагиографији, према томе, добија пуни смисао у оквиру *права* које је Немањиним животописцу, као актуелном владару српске земље – личности највишег социјалног статуса, неоспорно додељено. Будући да је „у личности (владара, М. Д.) садржана читава конкретна универзалност државе којом управља – он се идентификује с њом“ (Половина 2014, 23), те да средњовековна политичка мисао рачуна на неодвојивост владара од његове владавине (Kantorovic 2012, 464), из тога произилази да је у владарској хагиографији успостављен јединствен модел аутобиографског дискурса.

У темељној студији о настанку култа светог Симеона Даница Поповић је приметила да „каталог (Симеонових, М. Д.) чуда представља репрезентативни узорак који (...) не само што указује на промишљеност приликом грађења култа већ и даје тачну слику о његовом карактеру и крајњем циљу. Од девет појединачно описаних чуда само два припадају уобичајеним чудима: једно је исцелитељско, а друго егзорцистичко“, док се „сва остала односе на Симеонову помоћ у одбрани интереса државе и династије“ (Поповић 2016, 59–60). Типолошка диференцираност Симеонових чуда подупрта је њиховом наративизацијом на различитим приповедним равнима житијног текста: док се уобичајена, „типизирана“ чуда творе на хетеродијегетичкој приповедној равни, чуда у којима се Симеон појављује у улози *небеског заштитника*, пружајући очекивану помоћ држави и Стефановој владавини, припадају хомодијегетичком наративном нивоу. Из тога произилази да су приповедни нивои, структурирани у делу са Симеоновим чудима, непосредан израз ширег идејно-идеолошког концепта владарске хагиографије. У оквирима средњовековне политичке теологије, засноване на идеји *translatio imperii*, којом би се српски народ сматрао израиљским, а земљаско отачаство Светом земљом,

„нужан услов свих младих народа који су претендовали на то да постану 'историјски' јесте стицање сопственог светитеља“ (Поповић 2006, 68). Стварање националног светитеља као небеског заштитника народа јесте крајњи циљ хагиографског прослављања владара-монаха-светитеља Стефана-Симеона, док је у хомодијегетичку нарацију о владавини харизматског наследника престола, Стефана Немањића, уписан идеолошки програм владарске династије.

Успостављање концепта владарске идеологије, у чијој основи је идеја континуитета, могао би се у Стефановој хагиографији посебно пратити на тематско-мотивској равни текста у чијем средишту је мотив законопреступног брата. Након богословског увода приповедна пажња се, најпре, свраћа на политичке прилике које су обележиле Завидину владавину. Тежиште кратког наративног извештаја представља, управо, мотив законопреступне Завидине браће. Примећено је, такође, да је пажња на хетродијегетичкој равни Стефановог житија више усмерена на унутрашње државне проблеме (Немањине борбе са законопреступном браћом и јеретцима) него на опасности које држави прете споља. Мотив законопреступног брата и мотив преноса Симеоновог посмртног тела из Хиландара у Студеницу чине окосницу Стефановог писма брату Сави. Занимљивим се чини поступак Стефановог имперсоналног означавања законопреступног брата заменицом „он“.²¹ Атрибут законопреступног брата појављује се и уз Стрезу који, „нападнут од свог законопреступника, брата његовог“ (Првовенчани 2017, 83), најпре прилази Стефановом отачаству, а потом устаје против српског владара.²² Повезан са овим мотивом, феномен издаје у владарској перцепцији Стефана Немањића представља прворазредну опасност која понајвише угрожава стабилност државе. Промишљени и пажљиво одабрани исечци из династичког и преддинастичког политичког живота са средишњим мотивом брата-издајника говоре у прилог тези да је у идејну основу хагиографског дела уграђен Стефанов јединствен поглед на владарски престо, односно универзалистичко политичко-теолошко виђење о својеврсном удесу владарске личности.

Идеална слика владара и виђење владарског престола улазе у оквир својеврсног политичко-пропагандног дискурса. Премда је научним истраживањима, у првом реду Смиље Марјановић-Душанић, утврђено да се идеологија владарске династије Немањића обликује и развија пре свега у повељама, списима правног карактера, политички дискурс уочава се и у књижевном, хагиографском делу Стефана Првовенчаног.²³ Ова чињеница неоспорно баца додатно светло на владарско житије као специфично српски поджанр. Од уводних редова житијног текста, преко мотива законопреступног брата и начела савршеног владара (милост, правдољубивост, хитрина), а затим и пројектовањем Немањиних владарских заслуга у *садашњост* – тренутак *саборног казивања*

---

21 Премда се у Савину упознатост са околностима на престолу у Расу не може сумњати, не чини се да овакво образложење у потпуности објашњава Стефанов поступак, посебно када се у виду имају владарске етикеције. С обзиром на то да је Вукан и сам био обласни господар, дакле, владар одређене територије, неименовање владара потцртава одсуство поштовања међу владарима у светлу етикеција. Чињеница да је Стефан у писму Сави, представнику Цркве, старијег брата означио неперсоналним језичким обликом, непобитни је доказ својеврсног политичког потеза Стефана Немањића. Напоследку, неизрециви и онај који се именом не ословљава, према хришћанском учењу, јесте Сотона – сам ђаво.

22 Занимљиво је приметити постојање својеврсног паралелизма у опису Стрезове побуне: посредујући у измирењу Стефана и Вукана, Сава исту улогу има и у односу између Стефана и Стреза.

23 О књижевноуметничким вредностима старих српских повеља, са посебним освртом на аренге, скренута је пажња у више научних радова.

животописа, Стефан на различитим приповедним и семантичким равнима житијног текста развија идеју континуитета. Унутар концепта династичког континуитета Стефана Немањића уочава се, међутим, својеврсна дијалектика. Будући другорођени син, Стефан Немањић не само што је настојао да своје наследно право оправда него је, идући корак даље, успоставио сасвим нови поредак. Уистину, корене тог новог поретка треба тражити најпре у Хиландарској оснивачкој повељи Стефана Немање, док у списима Стефана Немањића он задобија потпуни облик. Почеци обе повеље манастиру Хиландару, као и увод у владарску хагиографију, у служби су исте идеје о богоизабраном владару-родоначелнику династије. Стефаново право наслеђивања престола у Расу објашњава се не само Божјом вољом него и вољом оца. Обнављање дедовине и освајање нових територија уз Божју помоћ и, затим, успостављање мира и тишине у отачаству чине круг државних интереса првог реда. Не само што се њима оправдава одступање од наследног права прворођеног сина него се овим вредностима, удруженим са милошћу, правдом и законом, даје већи значај у односу на уобичајено право наслеђивања престола. „Milost, pravda i zakon su“, како истиче Канторовић, „vrednosti koje se ne mogu olako odbaciti i koje su učestvovalе i izgradnji kontinuiteta novih monarhija, jer je ideja vladavine po milosti božijoj dobila novi život u dinastičkim ideologijama, a kontinuitet pravde koja ne umire nikada odigrao glavnu ulogu u uspostavljanju kontinuiteta krune“ (Kantorovic 2012, 350). На прагу оваквих тумачења, ослањајући се, при том, на анализу различитих аспеката аутобиографског дискурса, наративни (хагиографски) дискурс Стефана Првовенчаног потврђује се као посебан и јединствен у старој српској књижевности.

Литература

- Аверинцев, Сергеј Сергејевич (1982): Поетика рановизантијске књижевности. Београд: Српска књижевна задруга
- Богдановић, Димитрије (1991): Стара српска књижевност. Београд: Досије: Научна књига
- Богдановић, Димитрије (1976): Шта Теодосије пише о књижевном раду Стефана Првовенчаног. *Зборник Матице српске за књижевност и језик* 3 (1976) 385–389
- Бојовић, Драгиша (2017): Првовенчани краљ – скривени литург. *Српска краљевства у средњем веку: зборник радова са међународног научног скупа одржаног 15–17. септембра 2017. године у Краљеву, у част обележавања 800 година од крунисања Стефана Немањића (Првовенчаног)* (ур. С. Мишић). Београд: Филозофски факултет; Нови Сад: Филозофски факултет; Ниш: Филозофски факултет; Центар за византијско-словенске студије; Краљево: Град Краљево, 2017, 101–110
- Јухас-Георгиевска, Љиљана (1977): Живот Стефана Немање од Стефана Првовенчаног (магистарски рад). Београд: Филолошки факултет
- Kantorovic, Ernst H. (2012): *Dva kraljeva tela*. Beograd: Fedon
- Кашанин, Милан (1990): Српска књижевност у средњем веку. Београд: Просвета
- Лихачов, Дмитриј Сергејевич (1972): Поетика старе руске књижевности. Београд: Српска књижевна задруга
- Маринковић, Радмила (1996): Писах и потписах: аутобиографске изјаве средњег века. Београд: Нолит

- Марјановић-Душанић, Смиља (1997): Владарска идеологија Немањића: дипломатичка студија. Београд: Српска књижевна задруга
- Marčetić, Adrijana (2003): Figure pripovedanja. Beograd: Narodna knjiga
- Половина, Наташа (2014). Аутобиографски фрагменти у српским списима XIV века (докторска дисертација). Нови Сад: Филозофски факултет
- Поповић, Даница (2006): О настанку култа светог Симеона. *Под окриљем светости. Култ светих владара и реликвија у средњовековној Србији*. Београд: Балканолошки институт САНУ, 41–74
- Првовенчани, Стефан (2017): Сабрана дела (прир. Љ. Јухас-Георгиевска). Београд: Српска књижевна задруга
- Pulka, Elžbjeta (1982): Naracija i narator u *Žitiju svetog Simeona Stefana Prvovenčanog*. *Književna istorija* 55 (1982) 333–341
- Трифуновић, Ђорђе (1990): Азбучник српских средњовековних књижевних појмова. Београд: Нолит
- Трифуновић, Ђорђе (1994): Стара српска књижевност: основе. Београд: Филип Вишњић
- Хафнер, Станислав (1974): Топика средњовековне српске историографије као елемент културне и политичке оријентације. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* 3–4 (1974) 167–178
- Hinterberger, Martin (2014): Byzantine Hagiography and its Literary Genres: some critical observations. *The Ashgate Research Companion to Byzantine Hagiography* (ed. S. Efthymiadis). Volume II: Genres and Contexts, Surrey, 25–60
- Шпадијер, Ирена (2014): Светогорска баштина и стара српска књижевност. Београд: Чигоја штампа

Milena Davidović

**NARRATIVE DISCOURS IN THE HAGIOGRAPHIC LIST
OF STEFAN PRVOVENČANOG**

Life of St. Simeon written by Stefan the First-Crowned is a hagiography characterised by narratological complexity. Changes in narrative levels, as well as commentaries which pervade the text, serve as a basis for the narrative discourse of the hagiography. In addition to narrative discourse, particularly interesting feature of the text is a deployment of Autobiographical discourse.